

Indiai források

A buddhizmus tanulmányozásához alapvető fontosságú a vallás szülőhazájához köthető elsődleges források számbavétele.² A hagyományos feltérképezés szerint a hatalmas méretű buddhista szövegtörzs³ a páli kánon kivételével ind nyelveken⁴ csak kisebb részben hozzáférhető. Az elmúlt évtizedek szerencsés fejleményei és erőfeszítései következtében azonban jelentősen megváltozott a helyzet: korábban számon nem tartott kéziratok tízezrei váltak elérhetővé különböző archiváló és katalogizáló projektek eredményeképp, és sok, az eredeti nyelven elveszettnek hitt, vagy eddig ismeretlen szöveg is előkerült.

Indiai forrásokon nem kizárólag a mai India területéről származó szövegeket értjük, hanem ide tartoznak az egész Dél-Ázsiában (Nepál, Pakisztán, Afganisztán, Banglades, Srí Lanka) fennmaradt különböző kéziratok, a Délkelet-Ázsiában hagyományozott páli szentiratok, a Tibetben megőrzött szanszkrit művek, illetve a Közép-Ázsiából nagy számban előkerült szanszkrit töredékek is.⁵ A kutatások jelenlegi állása szerint úgy tűnik, hogy buddhista szövegeket a szóbeli hagyományozás után egyszerre kezdhettek írásba foglalni Srí Lankán és Gandhárában az i. e. 1. században.

A páli források bemutatásával több magyar szerző foglalkozott: a legkorábbi ismertetés Schmidt Józsefé,⁶ majd Vekerd József⁷ és Ruzsa Ferenc⁸ készített tanulmányt. A legrészletesebb magyarra fordított munka Andrew Skiltoné.⁹ Mivel az említett szerzők művei összességükben átfogóan tárgyalják a páli szöveg-hagyományt, ebben az írásban csupán néhány kiegészítés szerepel a témá-

---

¹ Köszönettel tartozom a Szerb János Alapítvány támogatásáért.

² Jelen tanulmány a szentiratok fennmaradt forrásanyagára fókuszál, a dél-ázsiai buddhista feliratok ismertetése egy külön epigráfiai tanulmányt igényelne. Erről a témáról lásd Tsukamoto 1996–1998 átfogó munkáját.

³ A hagyományos, *mahájána* és tantrikus buddhista irányzatok eredeti indiai szövegekre visszavezethető művei összességükben több mint tízezer rövidebb-hosszabb darabot tesznek ki.

⁴ Szanszkrit, buddhista szanszkrit és prákrit.

⁵ Megjegyzendő, hogy szanszkrit nyelvű varázsszavak (*mantra* és *dháraní*) egész Ázsiában fennmaradtak, mert hatékonyságuk megőrzése érdekében ezeket általában nem fordították le helyi nyelvekre.

⁶ Schmidt 1920: 5–13.

⁷ Vekerd 1989: 193–210 (lásd még az utószót Vekerd 1998 és 1999-ben).

⁸ Ruzsa 2000.

⁹ Skilton 1997: 61–69 (a mű eredeti angol kiadása 1994-ben jelent meg).

hoz, viszont bővebben tárgyalom a szanszkrit és prákrit források feltárásának történetét, melyről magyarul mindeddig még nem olvashattunk.¹⁰

1. A LEGKORÁBBI FORRÁSOK

A buddhizmusról szóló első indiai források Asóka uralkodó (i. e. 3. század) túlnyomó többségben prákrit nyelvű feliratai.¹¹ Ezek az ediktumok konkrét buddhista szövegrészleteket nem tartalmaznak, viszont a mai Dzsaipur (Rádzsaszhán) közelében talált Bairát-i sziklafelirat hordoz információkat a szentiratokról.¹² Asóka itt hét művet ajánl tanulmányozásra az egyházi és világi hívők számára.¹³ Mivel azonban ezeket a címeket a mai napig nem sikerült egyértelműen azonosítani fennmaradt szövegekkel, valószínűnek látszik, hogy egy még formálódó szakaszt tükröznek a kanonizáció történetében, kétségesse téve azt a *théraváda* hagyományt, miszerint a buddhizmus tanításai már a Buddha *parinirvánája* után határozott és következetes módon rendszerbe foglaltattak. Fontos megjegyezni, hogy az első, konkrét dátummal ellátott utalások egy hármasszöveggűjteményre (*Tripitaka*) Kaniska idejéből (kb. i. sz. 2. század) származnak,¹⁴ míg a legkorábbi, rendszerezett szövegcsoporthoz (*nikája*) való hivatkozások Nágárdzsunakóna és Amarávatí feliratain (kb. i. e. 2. század – i. sz. 1. század) olvashatók.¹⁵

2. PÁLI

A szakértők többsége máig egyetért abban, hogy a páli források tükrözik a legrégebb buddhista szöveghagyományt. A páli viszont nem a vallásalapító

¹⁰ A hatalmas mennyiségű anyag legfontosabb részeivel foglalkozom a teljesség igénye nélkül. A témáról átfogó bibliográfiát közöl Sueki 2012.

¹¹ Az Asókához kapcsolódó kutatástörténetet részletesen ismerteti Allchin & Norman 1985 és Falk 2006.

¹² Salomon 1998: 241–242. Asóka feliratairól lásd pl. Sircar 1967.

¹³ „Ezek a Tan-szövegek – a *Rendszabály-kivonatok*, a *Nemes életmód*, az *Eljövendő veszélyek*, a *Vers a néma bölcsről*, a *Tiszta életről szóló tanítóbeszéd*, az *Upatissza kérdései*, és a *Tanácsok Rábulának* – melyeket a Buddha mondott a hamis beszédéről, eme Tan-szövegeket, tisztelt urak, szeretném, ha az összes szerzetes és szerzetesnő állandóan hallgatná és fejben tartaná, hasonlóképp a világi férfi és női hívek.” (a szerző fordítása)

¹⁴ Schopen 1988–1989.

¹⁵ Schopen 1985.

nyelve, a Buddha (kb. i. e. 5. század) minden bizonnyal egyfajta mágadhí dialektust beszélhetett.¹⁶ Asóka felirataival összevetve kiderült, hogy a páli egy Nyugat-Indiába helyezhető középinde nyelv, és a mágadhíval alig rokonítható. Anyanyelvként sosem volt használatos, egyfajta mesterséges médium, amely azonban az évszázadok során változásokon ment keresztül, mivel legalább a 16. századig születtek páli művek Délkelet-Ázsiában. A nyelvre, mint „páli” („szöveg”, „kánon”) való utalás a 17. század előtt nem fordul elő, korábban a mágadhí elnevezést használták.¹⁷

A páli jelentősége abban áll, hogy ez az egyetlen indiai nyelv, melyen egy buddhista iskola (esetünkben a *théraváda*)¹⁸ teljes kánonja fennmaradt. A *théraváda* követői szerint évszázados szóbeli hagyományozás után az i. e. 1. században Srí Lankán foglalták először írásba a szent szövegeket,¹⁹ melyeket alapvetően három részre („három kosár”, *tipitaka*) osztottak,²⁰ de léteznek műfaji csoportosítások is néhány²¹ „tag” (*anga*) szerint. Érdemes megjegyezni, hogy mind a *pitaka*, mind az *anga* elnevezést a dzsainák is használják a szentiratgyűjteményükre vonatkozóan, tehát nem kizárólagosan buddhista terminusokról beszélünk. A *Tipitaka* felosztását és tartalmát két monográfiában részletkebe menően tárgyalja Kenneth Roy Norman és Oskar von Hinüber,²² magyarul pedig jó áttekintést ad Andrew Skilton munkájának fordítása.

A páli szövegek jóllehet bő kétezer éves hagyományt tükröznek, a legkorábbi teljes kéziratforrások csupán a 15. század végéről származnak.²³ Ez nem elhanyagolható probléma a filológusok számára, hiszen egy hozzávetőlegesen ezeröttszáz éves részről beszélhetünk a hagyományozás során. Azok a korábbi töredékes feliratok és kéziratok²⁴ viszont, amelyek fennmaradtak, csupán kisebb eltéréseket mutatnak a teljes művekben található szövegekhez képest, így okunk van feltételezni, hogy a mégoly késői források is többé-kevésbé stabilan

¹⁶ A modern *théraváda* belső hagyomány szerint a Buddha a páli nyelvet használta.

¹⁷ Erről a talán egy félreértésen alapuló elnevezésről lásd részletesen Norman 1983: 1–2.

¹⁸ Szűkebb értelemben véve a Srí Lanka-i Anurádhapura Mahávihára kolostorának orthodox hagyománya.

¹⁹ Lásd a *Dípavansza* (4. század) és *Mahávansza* (5. század) krónikákat.

²⁰ A *théraváda* kánont egy *vinaja*-, *szutta*- és *abhidhamma-pitaka* alkotja. Más iskolák és irányzatok további gyűjteményei: *szanjukta*-, *bódhiszattva*- valamint *vidjádharma-/dhárani-/mahávidjá-pitaka*. Lásd Pagel 2001: 30–31. A *bódhiszattva-pitakáról* részletesen lásd Pagel 1995, a mágikus szövegeket tartalmazó *vidjádharma-pitakáról* Lalou 1955 és McBride 2011: 304.

²¹ A hagyomány három, négy, kilenc illetve tizenkét *angáról* tesz említést.

²² Norman 1983 és von Hinüber 1996.

²³ A kéziratokról lásd von Hinüber 1985 és 1988: 10.29.

²⁴ A Kathmandu-i National Archives őrzi a legrégebbi (kb. 8–9. század) páli kéziratirredékét, mely rendszabály (*vinaja*) részleteket tartalmaz. Lásd von Hinüber 1991.

hagyományoznak korai szövegrétegeket.²⁵ Buddhaghósa és mások 5. századi kommentárjai is egy szilárdnak látszó rendszert tükröznek.²⁶

A páli nyelvű irodalom megőrzésére a *théraváda* hagyomány a legújabb korig kiemelt figyelmet fordít. Buddhaghósa fent említett kommentárjain (*atthakathá*) túl, a 12. században alkommentárok (*tíká*) születtek Srí Lankán I. Parakkamabáhu (1153–1186) uralkodása alatt. A burmai Mandalay-ben 1871-ben megtartott ötödik zsinat²⁷ alkalmából az uralkodó Mindon Min (1808–1878) több mint hétszáz márványtáblába vésette a teljes *Tipitakát*, és az erre a célra épített Kuthodaw pagodában egy aranyozott *sztúpa* körül kisebb szentélyekben helyeztette el azokat. A hatodik, már kiterjedt nemzetközi zsinatot 1954 és 1956 között rendezték Rangoon-ban, ahol a különböző *théraváda* országok szerzetesi delegációi apróbb javításokat eszközölve jóváhagyták a kanonikus és posztkanonikus irodalom máig használt legfrissebb változatát, és negyven nyomtatott kötetben közzétették.

A nyugati tudósok figyelme a 19. században fordult komolyabban a páli hagyomány felé, és néhány évtized leforgása után elhatározás született, hogy a buddhizmus „legtisztább” forrásait, valamint azok fordítását nyomtatásban közzéteszik. Ennek megvalósítására három volt angol gyarmati tisztviselő Thomas W. Rhys Davids (1834–1922) vezetésével 1881-ben megalapította a máig működő Pali Text Society-t,²⁸ mely hozzávetőlegesen fél évszázad alatt ki is adta a páli szövegek legnagyobb részét latin betűs átírásban, azok angol fordításával együtt.²⁹ 1994-ben kezdődött a Pali Text Society égisze alatt a Fragile Palm Leaves projekt, mely Délkelet-Ázsiában fennmaradt kéziratok megőrzését és feldolgozását tűzte ki fő céljául. Ezidáig több mint ötezer darabból álló gyűjteménnyel rendelkeznek, melynek digitalizálása jelenleg is zajlik. A páli nyelvű hagyománnyal kapcsolatos legújabb tervzetet a Dhammachai Tipitaka Project. A Bangkok melletti Wat Phra Dhammakaya vezetésével 2027-ig futó projekt többszáz régi thai, khmer, szingaléz és burmai pálmalevél kézirat digitalizálását ígéri, azok szövegkiadásával és fordításával együtt.³⁰

²⁵ von Hinüber 1996: 205.

²⁶ Norman 1990 kétségeit fejezi ki mind a Pali Text Society, mind a hatodik zsinat szövegkiadásainak teljes mértékű megbízhatóságát illetően.

²⁷ Ez a zsinat kizárólag burmai résztvevőkkel ülésezett, és más *théraváda* országok nem feltétlenül ismerik el tényleges ötödik zsinatnak.

²⁸ Lásd <http://www.palitext.com> – utolsó megtekintés: 2013. 10. 12.

²⁹ Az angol mellett fontos megemlíteni még a dán iskolát is, amely a 19. század közepe-től olyan nagy nevekkel írta be magát a páli stúdiumok történetébe, mint Viggo Fausbøll (1821–1908), Vilhelm Trenckner (1824–1891) és Dines Andersen (1861–1940).

³⁰ Lásd <http://www.dhammachaitipitaka.org> – utolsó megtekintés: 2013. 10. 12.

3. SZANSZKRIT

A páli forrásokkal ellentétben, melyek egyetlen iskola rögzített kánonját és posztkanonikus irodalmát tükrözik, a szanszkrit nyelvű buddhista hagyomány rendkívül sokrétű, több iskolára visszavezethető, és nem mutat zárt rendszerű kanonizációt. Szanszkritul nemcsak a hagyományos buddhista fősodor különböző iskoláinak *Tripitaka*-töredékei olvashatók,³¹ hanem a hatalmas terjedelmű *mahájána* és tantrikus irodalom szövegei is. A kínai és tibeti fordítások katalógusai alapján hagyományosan úgy becsülték, hogy a szanszkrit művek csupán kis része maradt fenn az eredeti nyelven, mára azonban sokat javult ez az arány, elsősorban a nepáli kéziratoknak köszönhetően, melyek a legnagyobb hányadát teszik ki ezen szövegforrásoknak.³²

A szanszkrit buddhista irodalom feltárására tett első kísérlet egy brit grammatikai tisztviselő nevéhez fűződik. Brian Houghton Hodgson (1801–1894) Nepálban töltött éveit alatt nagyjából négyszáz kéziratot gyűjtött, és azok többségét Kalkuttában, Párizsban és Londonban helyezte el.³³ Ezen források alapján készültek a legkorábbi klasszikus szövegkiadások, például a *Lótusz szútra* megjelenítése a francia Eugène Burnouf (1801–1852) munkájaként.³⁴

Az első közép-ázsiai felfedezés 1890-ben történt Kucsá mellett, ahol egy nyírfakéregre írt, szanszkrit nyelvű kéziratgyűjteményt találtak egy *sztúpában* elhelyezve. Ez hamarosan Hamilton Bower hadnagy (1858–1940) birtokába került, és azt később róla Bower-kéziratnak nevezték el. A hét részből álló köteget közel húsz éven keresztül dolgozta fel Kalkuttában Rudolf Hoernle (1841–1918), míg 1912-ben kiadásra került.³⁵ A 6. századra datálható anyag többségében gyógyító és divinációs szövegek gyűjteménye, melyet valószínűleg az adományozó, Jasómitra sorsának kedvezőbb alakulása érdekében jegyezhettek le.

A 20. század elején kalandos fejlemények eredményeképp Közép-Ázsia különböző oázisaiból (elsősorban Turfán és Dunhuang) más nyelvű leletek mellett húszezernél több szanszkrit kézirat-töredék és fanyomat került elő,³⁶ részben

³¹ A páli és szanszkrit (továbbá kínai) kanonikus szövegek közötti párhuzamokról és különbségekről lásd Lamotte 1988 (1958): 140–191.

³² A kilencvenes évek elején hozzáférhető szanszkrit források szisztematikus áttekintését adja Yuyama 1992.

³³ Cowell & Eggeling 1876 és Hunter 1881. Hodgsonról lásd Waterhouse 2004.

³⁴ Burnouf 1852.

³⁵ Hoernle 1893–1912.

³⁶ A legkorábbi, pálmalevélre írt darabok Indiából származnak, és a 2–3. századra datálhatók. A leletek nagy többsége Közép-Ázsiai eredetű, és papírra írták őket a 4. és 11. század között.

Stein Aurél (1862–1943) expedícióinak köszönhetően.³⁷ Ezeket az anyagokat különböző országokban őrzik,³⁸ közülük sokat már publikáltak,³⁹ és a nemrég elindított International Dunhuang Project keretében egy részük digitálisan is hozzáférhető.⁴⁰ A Selyemút északi ága mentén talált töredékek leginkább a *múlaszarvászti váda* iskola kanonikus és extrakanonikus szövegeit őrzik, míg a déli ág vidékéről előkerült darabok *mahájána szútrákat* tartalmaznak.

1931-ben egy szerencsés véletlennek köszönhetően a Karakoram karavánútja mentén fekvő Gilgit városának közelében⁴¹ egy betemetett épületromból⁴² előkerült egy kb. 6–7. századra datálható kéziratanyag, melyet a mai napig Gilgit-kéziratoknak neveznek.⁴³ A többnyire töredékes leletek közül nagyjából hatvanat Delhiben őriznek, míg néhány a kasmíri Srínagarban található. Nalinaksha Dutt húsz év munkájával ezek egy részét *dévanágari* átírásban közölte,⁴⁴ míg Raghu Vira és Lokesh Chandra másfél évtized alatt megjelentette a Delhiben elhelyezett fóliók fakszimile kiadását.⁴⁵ A kéziratokban megtalálható többek között egy *múlaszarvászti váda* rendszabálygyűjtemény (*vinaja*), több vallomás-szöveg (*prátimóksha*), egy *Ékottarikágama* töredék, néhány legendás történet (*avadána*), *Pradnyáparamitá* szövegek, számos *dháraní*, és *Lótusz szútra* részletek.

A harmincas években az indiai Rahula Sankrityayana⁴⁶ (1893–1963) négy tibeti expedíció során szanszkrit kéziratok után nyomozott, azon feltételezésből kiindulva, miszerint a buddhizmus középkori honosítása során eredeti indiai művek kerülhettek különböző himalájai kolostorokba. Erőfeszítéseit siker koronázta: számos ilyen forrást talált, elsősorban Szakja, Zsalu, Riphug és

³⁷ Stein munkásságáról és gyűjtéseiről jó összefoglalást ad Wang & Perkins 2008. Stein mellett, aki brit megbízásra kutatott, további neves személyek vezettek expedíciókat Közép-Ázsiába: többek között a francia Paul Pelliot (1878–1945), az orosz N. F. Petrovsky (1837–1908), P. K. Kozlov (1863–1935) és S. F. Oldenburg (1863–1934), a német Albert Grünwedel (1856–1935) és Albert von Le Coq (1860–1930), a japán Otani Kozui gróf (1876–1948) valamint a svéd Sven Hedin (1865–1952).

³⁸ A legnagyobb gyűjtemény Berlinben és Londonban található, és további anyagokat őriznek Párizsban, Szentpéterváron és Kyotóban is.

³⁹ A német gyűjtemény anyagát a *Sanskriithandschriften aus den Turfanfunden* sorozatban adják ki folyamatosan az 1960-as évektől napjainkig.

⁴⁰ Lásd <http://idp.bl.uk> – utolsó megtekintés: 2013. 10. 12.

⁴¹ A város ma Pakisztán területén található.

⁴² Az épület funkcióját illetően többféle javaslat született: a kutatók szerint lehetett *sztúpa*, buddhista pap lakhelye és könyvtára, illetve egyfajta *genizah* vagy *scriptorium*. Lásd Fussman 2004, illetve Schopen 2009.

⁴³ Von Hinüber 1979.

⁴⁴ Dutt 1939–1959.

⁴⁵ Lokesh Chandra & Raghu Vira 1959–1974.

⁴⁶ Eredeti nevén Kedarnath Pandey.

Ngor könyvtáiraiban, melyek közül néhányat sajátkezűleg lemásolt, a legtöbbjüket pedig fényképeken archiválta. Gyűjtései eredményeit az indiai Patnában helyezte el,⁴⁷ de azok másolatai Göttingenben is hozzáférhetők.⁴⁸ A kéziratok *vinaja*, *szútra*, tantétel (*abhidharma*), értekezés (*sásztra*), *avadána*, *mahájána szútra* és *sásztra*, *dháraní*, *tantra*, szépirodalom és nyelvészet témakörökben tartalmaznak szövegeket.

Az olasz orientalista, Giuseppe Tucci (1894–1984) is többször vezetett expedíciókat Tibetbe, elsősorban a harmincas és negyvenes években, és ő is sokat lefotózott vagy lemásoltatott ugyanezen kéziratok közül, valamint továbbiakat is felfedezett. A Tucci által összegyűjtött anyagot Rómában őrzik.⁴⁹

Hosszabb szünet után, a viszonylagos politikai enyhülés eredményeképp, az 1980-as évektől újra felébredt az érdeklődés a Tibetben fennmaradt szanszkrit kéziratok iránt. Ezek közül bő kétszázat⁵⁰ 1960-tól Pekingben őriztek, majd 1993-ban visszaszállítottak Lhászába, és más szanszkrit művekkel együtt a Norbulinkában helyezték el. Japán kutatók mellett európai tudósok alakítottak ki együttműködést a kínai felekkel,⁵¹ 2006-ban megjelent egy lista a forrásokról,⁵² és az elmúlt években szakemberek már több szövegkiadást el is készítettek.⁵³ A kéziratok *vinaja*, *mahájána szútra*, *sásztra*, *dháraní* és egyéb tantrikus szövegeket, továbbá hindu műveket tartalmaznak.

A máig leggazdagabb buddhista vonatkozású szanszkrit kéziratörökség Nepálból származik. Ahogy korábban szó volt róla, a 19. század első felében Brian Hodgson kezdett szövegeket gyűjteni innen. 1967-ben megalapították a National Archives-t Kathmanduban, ahol kéziratok tízezreit helyezték el. A nepáli kormány és a Deutsche Forschungsgemeinschaft 1970-ben megállapodást kötött, hogy a Kathmandu völgyben és később Nepál egész területén fellelhető forrásokat a Nepal-German Manuscript Preservation Project (NGMPP) mikrofilmen rögzíti, majd hozzáférhetővé teszi. A projekt három évtized alatt több mint 140.000, többségében szanszkrit nyelvű⁵⁴ kéziratot archivált, és 2002-től elkezdődtek a katalogizálási munkák, most már a Nepalese-German Manuscript Cataloguing Project (NGMPP) keretében.⁵⁵ A gyűjtemény szinte

⁴⁷ Sankrtyayana 1935 és 1937.

⁴⁸ Bandurski 1994.

⁴⁹ A szövegek listája, illetve egy részük kiadása Sferra 2000 és 2008-ban található.

⁵⁰ Ezek teljes számban a Szakja kolostor könyvtárából származnak. A gyűjtemény több darabja a Sankrtyayana kollekcióban is szerepel.

⁵¹ Steinkellner 2004: 24–30, Hu-von Hinüber 2006: 287–288.

⁵² Hu-von Hinüber 2006. Lásd még Steinkellner et al. 2009.

⁵³ Peking mellett elsősorban a bécsi és hamburgi egyetem vállal részt a munkában.

⁵⁴ A kéziratok egy kisebb része nepáli illetve nepáli nevére névelvű. További kb. harmincezer archivált kézirat tibeti nyelven íródott.

⁵⁵ Lásd <http://catalogue.ngmcp.uni-hamburg.de> – utolsó megtekintés: 2013. 10. 12.

minden műfajból magába foglal buddhista és hindu műveket egyaránt, és a legrégebbi darabok a 8–9. századból származnak.

A legfrissebben előkerült szanszkrit források az elmúlt bő tíz évnek köszönhetőek. Az 1990-es évek második felében egy norvég műgyűjtő, Martin Schøyen birtokába jutott néhány épen maradt kézirat mellett több ezer kisebb, túlnyomó többségben szanszkrit⁵⁶ töredék egy Bámiján-i könyvtárból, a mai Afganisztán területéről. Schøyen szakértőket kért fel ezek összerendezésére, azonosítására és feldolgozására, és munkájuk több kötetben publikálásra is került.⁵⁷ A 2. és 8. század közé datálható kézirat-töredékek *vinaja* szövegeket, hagyományos (*ágama*) és *mahájána szútrákat*, *abhidharma*-kommentár és *avadána* részleteket, valamint különböző buddhista szépirodalmi alkotások részeit őrzik.

4. PRÁKRIT

Az elmúlt két évtized egyik legfőbb fejleménye a buddhizmus indiai forrásaival kapcsolatban, hogy előkerült több tucat szövegtöredék az egykori Gandhára (a mai Pakisztán és Afganisztán) területéről, melyek között megtalálták a legrégebbi buddhista kéziratokat, amelyek a legősibb dél-ázsiai kéziratok is egyben. Ezek, az előző fejezetben ismertetett szanszkrit forrásokhoz hasonlóan, több iskola és irányzat műveit hagyományozzák.

1994-ben a British Library birtokába jutott közel harminc nyírfakéregre írt tekercs, melyeken *kharósthí* írással,⁵⁸ gándhári prákrit nyelven jegyezték le különféle buddhista szövegeket. A töredékek egy agyagkorsóban maradtak rejtve közel két évezreden keresztül, nagy valószínűséggel Kelet-Afganisztán területén, és az edény felirata szerint a *dharmaguptaka* iskolához tartoznak. A radiokarbon-elemzés alapján nagy többségük az i. sz. 1. századból származik,⁵⁹ és *szútra*, *abhidharma* valamint *avadána* részleteket tartalmaznak. Szintén a kilencvenes években egy angol műgyűjtő, Robert Senior megvásárolt egy hasonló méretű és korú töredékgyűjteményt. A kéziratok tartalmilag homogénebbek, mint a British Library gyűjteményében találhatóak, és szinte kizárólag a *Szanjuktágama* kanonikus *szútráiból* állnak. A két anyag feldolgozását a University of Washington szakértői végzik az Early Buddhist Manuscript Project keretében.⁶⁰

⁵⁶ A töredékek egy kisebb része prákrit, illetve kevert szanszkrit és prákrit nyelven íródott.

⁵⁷ Braarvig 2000–2006, illetve Braarvig & Liland 2010.

⁵⁸ A *kharósthí* karaktereket jobbról balra írták.

⁵⁹ Az egyik töredék az i. e. 1. századra datálható.

⁶⁰ Lásd Salomon 1999, 2003 és a Gandharan Buddhist Texts sorozat köteteit, illetve a <http://ebmp.org> honlapot – utolsó megtekintés: 2013. 10. 12.

Úgy tűnik, a fenti fejlemények további szerencsés felfedezéseket segítettek elő: 2006-ban ismét a tudományos világ elé került egy nagyobb, Gandhára területén talált töredékegyüttes. A nyírfakéregre írt, i. sz. 1–2. századi kéziratok valószínűleg a mai Nyugat-Pakisztán területén található Badzsaur vidékéről származnak, ezért őket Badzsaur-gyűjteményként tartják számon. A közel húsz szövegtöredék heterogén jellegű, és a fent említett két másik gyűjteményhez képest az igazi jelentőségét az adja, hogy a régióból eddig elő nem került műfajú forrásokat is őriz: többek között egy *mahájána szútrát* és egy proto-tantrikus védelmező szöveget.⁶¹ A kéziratokon német szakemberek dolgoznak.⁶²

Legutóbb 2011-ben számoltak be egy újabb hasonló leletről.⁶³ A kétezres évek közepén az afgán-pakisztáni határvidéken nyírfakéregből készült kéziratlapokat találtak egy kőedényben. Az i. sz. 1. századra datálható fóliók több részre osztva különböző gyűjteményekbe kerültek, ezért a Split („megosztott”) Collection elnevezéssel utalnak a teljes kötegre. Egyelőre öt mű került feldolgozásra: egy *Szuttanipáta* és egy *Dharmapada* részlet, néhány verstöredék a Buddha életéről, valamint több *avadána* és egy *Pradnyáparamitá* szövegrészlet.⁶⁴

A prákrit nyelvű forrásokkal kapcsolatos ígéretes fejlemény a 2012-ben indult *Buddhistische Handschriften aus Gandhara* projekt Münchenben, mely 2032-ig tervezi működését, és a világszerte hozzáférhető prákrit kéziratok feldolgozásán kívül egy gándhári szótár és nyelvtan elkészítését is célul tűzte ki.⁶⁵

ÖSSZEGZÉS

A fentiek alapján elmondható, hogy a buddhizmus indiai vonatkozású forrásainak teljeskörű feltérképezése korántsem tekinthető lezárult folyamatnak. Az elmúlt évtizedek kutatásai nyilvánvalóvá tették, hogy korábban nem sejtett mennyiségű anyag maradt fenn, és nagy valószínűséggel még további leletek felbukkanására is számítani lehet. A közeljövő feladata lesz ezen gyűjtemények részletes feldolgozása, mely minden bizonnyal sok új eredményt fog közvetíteni a vallás Indiához köthető történetével kapcsolatban.

⁶¹ Az előbbi szöveg Aksóbhja Buddha Tiszta-föld irodalmához köthető, míg az utóbbi Manaszvin *nága*-király varázsigéjét tartalmazza.

⁶² Strauch 2008, illetve <http://www.geschkult.fu-berlin.de/e/indologie/bajaur> – utolsó megtekintés: 2013. 10. 12.

⁶³ Falk 2011.

⁶⁴ Falk 2011 és Falk & Karashima 2012.

⁶⁵ Lásd <http://www.gandhara.indologie.uni-muenchen.de> – utolsó megtekintés: 2013. 10. 12.

BIBLIOGRÁFIA

- Allchin, F. R. – Norman, K. R.: Guide to the Aśokan Inscriptions. In: *South Asian Studies* 1. (1985), pp. 43–50.
- Bandurski, F.: Übersicht über die Göttinger Sammlungen der von Rāhula Sāṅkrtyāyana in Tibet aufgefundenen buddhistischen Sanskrit-Texte. In: *Untersuchungen zur buddhistischen Literatur*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 1994, pp. 10–126.
- Braarvig, J. (ed.): *Buddhist Manuscripts in the Schøyen Collection* 1–3. Hermes, Oslo 2000–2006.
- Braarvig, J. – Liland, F. (eds.): *Traces of Gandhāran Buddhism. An Exhibition of Ancient Buddhist Manuscripts in the Schøyen Collection*. Hermes, Oslo 2010.
- Burnouf, E.: *Le Lotus de la Bonne Loi*. Imprimerie Nationale, Paris 1852.
- Cowell, E. B. – Eggeling, J.: Catalogue of Buddhist Sanskrit Manuscripts in the Possession of the Royal Asiatic Society (Hodgson Collection). *Journal of the Royal Asiatic Society* (1876), pp. 5–50.
- Dutt, N.: *Gilgit Manuscripts* 1–4. Srinagar-Kashmir 1939–1959.
- Falk, H.: *Aśokan Sites and Artefacts. A Source-book with Bibliography*. Von Zabern, Mainz am Rhein 2006.
- Falk, H.: 'The 'Split' Collection of Kharosthi Texts. In: *Annual Report of the International Research Institute for Advanced Buddhism at Soka University* 14 (2011), pp. 13–23.
- Falk, H. – Karashima, S.: A first-century Prajñāpāramitā manuscript from Gandhāra – parivarta 1. (Texts from the Split Collection 1) In: *Annual Report of the International Research Institute for Advanced Buddhism at Soka University* 15 (2012), pp. 19–61.
- Fussman, G.: Dans quel type de bâtiment furent trouvés les manuscrits de Gilgit? *Journal Asiatique* 292 (2004), pp. 101–150.
- von Hinüber, O.: *Die Erforschung der Gilgit-Handschriften*. Nachrichten der Akademie der Wissenschaften in Göttingen. I. Phil.-hist. Klasse. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 1979.
- von Hinüber, O.: Two Jātaka Manuscripts from the National Library in Bangkok. *Journal of the Pali Text Society* 10 (1985), pp. 1–22.
- von Hinüber, O.: *Die Sprachgeschichte des Pali im Spiegel der südostasiatischen Handschriftenüberlieferung*. Franz Steiner Verlag, Stuttgart 1988.

- von Hinüber, O.: *The Oldest Pali Manuscript. Four Folios of the Vinaya-Piṭaka from the National Archives, Kathmandu*. Franz Steiner Verlag, Stuttgart 1991.
- von Hinüber, O.: *A Handbook of Pali Literature*. Walter de Gruyter, Berlin 1996.
- Hoernle, A. F. R.: *The Bower Manuscript*. Archaeological Survey of India, Calcutta 1893–1912.
- Hu-von Hinüber, H.: Some remarks on the Sanskrit manuscript of the Mulasarvāstivāda-Prātimokṣasūtra found in Tibet. In: Hüsken, U. et al. (eds.): *Jaina-itihāsa-ratna. Festschrift für Gustav Roth zum 90. Geburtstag*. Indica et Tibetica Verlag, Marburg 2006, pp. 283–337.
- Hunter, W. W.: *Catalogue of Sanskrit Manuscripts Collected in Nepal, and Presented to Various Libraries and Learned Societies by Brian Houghton Hodgson*. Trübner, London 1881.
- Lalou, M.: A la Recherche du Vidyādhara-piṭaka: le cycle du Subāhupari-prcchātāntra. In: Nagao, G. M. – Nozawa, J. (eds.): *Studies in Indology and Buddhology: Presented in Honour of Professor Susumu Yamaguchi on the Occasion of His Sixtieth Birthday*. Hozokan, Kyoto 1955, pp. 68–72.
- Lamotte, E.: *History of Indian Buddhism: from the Origins to the Śaka Era*. Université catholique de Louvain, Louvain 1988 (1958). [Angolra fordította Boin-Webb, S. Eredeti francia nyelvű kiadás: 1958]
- Lokesh Chandra – Raghuvira: *Gilgit Buddhist Manuscripts (Facsimile Edition)*. 1–10. Satapiṭaka Series, International Academy of Indian Culture, New Delhi 1959–1974.
- McBride, R. D.: The Development of the Esoteric Buddhist Canon. In: Orzech, C. D. et al. (eds.): *Esoteric Buddhism and the Tantras in East Asia*. Brill, Leiden 2011, pp. 304–306.
- Norman, K. R.: *Pali Literature. Including the Canonical Literature in Prakrit and Sanskrit of all the Hinayana Schools of Buddhism*. Otto Harrassowitz, Wiesbaden 1983.
- Norman, K. R.: Pali Philology and the Study of Buddhism. *The Buddhist Forum* 1 (1990), pp. 31–39.
- Pagel, U.: *The Bodhisattva-piṭaka. Its Doctrines, Practices and their Position in Mahāyāna Literature*. Institute of Buddhist Studies, Tring 1995.
- Pagel, U.: The Sacred Writings of Buddhism. In: Harvey, P. (ed.): *Buddhism*. Continuum, London – New York 2001, pp. 29–63.

- Pagel, U. – Braarvig, J.: Fragments of the Bodhisattvapaṭaka. In: Braarvig, J. (ed.): *Buddhist Manuscripts in the Scheyen Collection*. Vol. 3. Hermes, Oslo 2006, pp. 11–89.
- Ruzsa, F.: A páli nyelv. In: Fehér J.: *Páli nyelvtan*. A Tan Kapuja Buddhista Főiskola, Budapest 2000.
- Salomon, R.: *Indian Epigraphy. A Guide to the Study of Inscriptions in Sanskrit, Prakrit, and the other Indo-Aryan Languages*. Oxford University Press, Oxford – New York 1998.
- Salomon, R.: *Ancient Buddhist Scrolls from Gandhāra: The British Library Kharosthi Fragments*. British Library and University of Washington Press, London – Seattle 1999.
- Salomon, R.: The Senior Manuscripts: Another Collection of Gandhāran Buddhist Scrolls. *Journal of the American Oriental Society* 123 (2003), pp. 73–92.
- Sankṛtyayana, R.: Sanskrit Palm-Leaf mss. in Tibet. *Journal of the Bihar (and Orissa) Research Society* 21 (1935), pp. 21–43.
- Sankṛtyayana, R.: Second Search of Sanskrit Palm-Leaf mss. in Tibet. *Journal of the Bihar (and Orissa) Research Society* 23 (1937), pp. 1–57.
- Schmidt J.: *Ázsia világossága. Buddha élete, tana és egyháza*. Kazinczy, Budapest 1920.
- Schopen, G.: Two Problems in the History of Indian Buddhism. The Layman/Monk Distinction and the Doctrines of the Transference of Merit. *Studien zur Indologie und Iranistik* 10 (1985), pp. 9–47.
- Schopen, G.: On Monks, Nuns, and „Vulgar“ Practices. The Introduction of the Image Cult into Indian Buddhism. *Artibus Asiae* 49 (1988–1989), pp. 153–168.
- Schopen, G.: On the Absence of Urtexts and Otiose Ācāryas: Buildings, Books, and Lay Buddhist Ritual at Gilgit. In: Colas, G. – Gerschheimer, G. (eds.): *Écrire et transmettre en Inde classique*. École française d'Extrême-Orient, Paris 2009, pp. 189–219.
- Sferra, F.: Sanskrit Manuscripts and Photos of Sanskrit Manuscripts in Giuseppe Tucci's Collection. A Preliminary Report. In: Balcerowicz, P. – Mejer, M. (eds.): *On the Understanding of Other Cultures. Proceedings of the International Conference on Sanskrit and Related Studies to Commemorate the Centenary of the Birth of Stanislaw Schayer*. Warsaw University, Warszawa 2000, pp. 397–447.
- Sferra, F. (ed.): *Sanskrit Texts from Giuseppe Tucci's Collection*. Part I. Istituto Italiano per l'Africa e l'Oriente, Roma 2008.
- Sircar, D. C.: *Inscriptions of Aśoka*. Government of India, New Delhi 1967.

- Skilton, A.: *A buddhizmus rövid története*. Corvina Kiadó, Budapest 1997.
- Steinkellner, E.: *A Tale of Leaves. On Sanskrit Manuscripts in Tibet, their Past and their Future*. Royal Netherlands Academy of Arts and Sciences, Amsterdam 2004.
- Steinkellner, E. et al.: *Sanskrit manuscripts in China. Proceedings of a panel at the 2008 Beijing Seminar on Tibetan Studies, October 13 to 17*. China Tibetology Publishing House, Beijing 2009.
- Strauch, I.: The Bajaur Collection of Kharosthi Manuscripts – A Preliminary Survey. *Studien zur Indologie und Iranistik* 25 (2008), pp. 103–136.
- Sueki, Y.: *Bibliographical Sources for Buddhist Studies from the Viewpoint of Buddhist Philology*. 2012. [Az azonos című mű második kiadásának (Bibliographia Indica et Buddhica III, International Institute for Buddhist Studies of the International College for Advanced Buddhist Studies, Tokyo 2008) átdolgozott pdf változata.]
- Tsukamoto, K.: *A Comprehensive Study of the Indian Buddhist Inscriptions*. Parts 1–2. Heirakuji Shoten, Kyoto 1996–1998.
- Vekerdi J.: *Buddha beszédei*. Helikon Kiadó, Budapest 1989.
- Vekerdi J.: *Dzsátakák. Buddhista születésregék*. Terebess Kiadó, Budapest 1998.
- Vekerdi J.: *Dhammapada. A Tan ösvénye*. Terebess Kiadó, Budapest 1999.
- Wang, H. – Perkins, J. (eds.): *Handbook to the Collections of Sir Aurel Stein in the UK*. The British Museum, London 2008.
- Waterhouse, D. (ed.): *The Origins of Himalayan Studies: Brian Houghton Hodgson in Nepal and Darjeeling 1820–1858*. Routledge Curzon, London 2004.
- Yuyama, A.: *Buddhist Sanskrit Manuscript Collections. A Bibliographical Guide for the Use of Students in Buddhist Philology*. International Institute of Buddhist Studies, Tokyo 1992.